

Multikulturalnost i obrazovanje: zagovori, prigovori i analiza primjera

Vukobratović, Lara

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:496793>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Prijediplomski studij sociologije i pedagogije

Lara Vukobratović

**Multikulturalnost i obrazovanje: Zagovori, prigovori i analiza
primjera**

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Katedra za Sociologiju
Prijediplomski studij sociologije i pedagogije

Lara Vukobratović

**Multikulturalnost i obrazovanje: Zagovori, prigovori i analiza
primjera**

Završni rad

Društvene znanosti/Sociologija/Posebne sociologije

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 18. 09. 2023.

Lara Vukobratović, 0122236840

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Kultura i multikulturalizam.....	3
3. Zagovori multikulturalizma i istaknuti teoretičari	4
3.1. Charles Taylor	4
3.2. Will Kymlicka	6
3.3. Bhikhu Parekh	7
4. Prigovori: Kritike multikulturalizma.....	9
4.1. Liberalna kritika	9
4.2. Konzervativna kritika	9
5. Obrazovanje i multikulturalizam.....	10
5.1. Multikulturalizam i obrazovanje: primjer iz SAD-a.....	10
5.1.1. Multikulturalizam dodataka i kritički multikulturalizam.....	11
5.1.2. Esencijalisti i multikulturalno obrazovanje.....	11
5.1.3. Parekh i koncepcija multikulturalističkog obrazovanja	12
5.2. Multikulturalizam i obrazovanje u Hrvatskoj.....	13
6. Analiza primjera.....	14
6.1. Slučaj Los Angelesa	14
6.2. Romi u hrvatskom obrazovnom sustavu	16
7. Zaključak.....	18
8. Literatura.....	19

Sažetak

Cilj je ovoga rada analizirati problematiku multikulturalizma kao strategije lokalnog, nacionalnog i nadnacionalnog suočavanja s kulturnom raznolikošću, koja u suvremenici narasta pod utjecajem između ostalog migracija, globalizacije i postkolonijalizma. U radu se predstavljaju definicije kulture i multikulturalizma te značajni teoretičari multikulturalizma, poput Charlesa Taylora, Willa Kymlicke i Bhikkhua Parikha. Potom se izlažu i kritički promišljaju najčešće kritike upućivane multikulturalizmu, posebice liberalna i konzervativna kritika multikulturalizma iz perspektive Barryja i Novaka. Nakon toga, rad istražuje vezu multikulturalizma i obrazovanja u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD-u) i Hrvatskoj s naglaskom na modelima nastave za manjinske kulture. Naposljetku, za ilustraciju se donosi analiza primjera incidenata u Los Angelesu i filma *Freedom Writers* te se razmatra situacija romskih nacionalnih manjina u Hrvatskoj i njihovo tretiranje u zajednici i obrazovnom sustavu. Unatoč brojnim zagovornicima i kritičarima, multikulturalizam ostaje kontroverzna tema. Izazovi u definiranju kulture i multikulturalizma stvaraju raznolikost teorijskih pravaca, ali i poteškoće u pronalasku rješenja koje bi zadovoljilo različite potrebe bez ugrožavanja ljudskih prava. Kroz rad se ističe važnost potrebe za suočavanjem s kontroverznim aspektima kako bi se rješavali problemi manjina, umjesto njihovog zanemarivanja.

Ključne riječi: kultura, multikulturalizam, nacionalne manjine, obrazovanje

1. Uvod

Suočavanje s kulturnim raznolikostima izazovna je i relevantna tema, posebno u kontekstu postmodernih društava, postkolonijalizma, globalizacije i intenziviranih migracija. Kultura je način življenja i na premrežene i zaista duboko utjecajne načine ispisuje naše identitete, ritualizirane interakcije i institucionalne okvire. Oduvijek su susreti i kontakti s drugačijim bili izvor sukoba i problem, ali i napretka i pomaka. S činjenicom kulturne raznolikosti možemo se suočavati na različite načine, pri čemu je multikulturalnost raširena strategija, a postoje i asimilacijske i trans- i interkulturalne strategije suočavanja s kulturnom raznolikošću. Sam pojam multikulturalnosti i multikulturalizma nije jednoznačan te postoje mnoge inačice kao i upućene kritike. Cilj je ovog završnog rada na temelju istraživanja literature dati pregled odredbi, definicija i kritika multikulturalizma. Fokus pristupa koji se koristi pri tome je stavljen na obrazovanje kao moćan alat istovremeno društvene reprodukcije statusa quo, ali i pružanja alata za kritiku i emancipaciju.

S obzirom na to da tema multikulturalnosti obuhvaća barem djelomice adresiranje osjetljivijih i ranjivijih skupina, manjina u određenom većinskom okruženju, potreban je autorefleksivni pristup kako ne bismo pretvaranjem živih iskustava u predmete naših promišljanja učinili kakvu nenamjernu nepravdu. Počet ću zato dijeljenjem vlastitog iskustva, u funkciji pojašnjenja vlastite motivacije, ali i promišljanja vlastite pozicije i iskustava koji metodološki zaslužuju spomen zato što mogu odrediti način na koji pristupam temi (postoje mnogi) i traže *ich* formu.

Kao stanovnica jednog manjeg mjesta u Slavoniji na čijem području živi petstotinjak Roma, što ih ujedno čini jednom od najbrojnijih manjina na tom području, ne mogu reći da mi je susret s Romima nepoznata stvar. U mom razredu u osnovnoj školi bilo je otprilike 13 djevojčica i 13 dječaka. Kao djeca nismo uviđali prevelike razlike jedni među drugima, posebno kada smo bili mlađi, no u moj razred išle su i četiri Romkinje. Iako nije bilo velikih razlika među nama, bila je jedna očita razlika, a to je boja kože. Jedna mala razlika, barem na prvi pogled, prerasla je u mnoštvo razlika zbog kojih su te četiri djevojčice često bilo izdvojene. Ne znam jesu li one bile tretirane različito zbog svog izgleda ili ponašanja, ali izdvojenost je bila intenzivna. Kroz školovanje se ispostavilo da su te četiri djevojčice bile dežurno krive kada bi nekome nešto nestalo u razredu, da su uvijek imale najslabije ocjene i da su bile izolirane. Ja nisam uviđala da Rom znači biti pripadnik naroda, da znači imati svoju kulturu, za mene su oni bili siromašni ljudi koji žive u trošnim kućicama na kraju grada i skupljaju staro željezo. Odrastavši uvidjela sam da nisu samo

Romi izdvojeni, nego da su izdvojeni oni drugačiji. Sustav jednostavno nije mogao pronaći način da prihvati drugačije. Koliku je ulogu u svemu tome odigrala zajednica i koliko su se te vrijednosti prenosile kroz obrazovni sustav teško je definirati, no odgovorno mogu tvrditi da škola nije napravila sve u svojoj moći kako bi integrirala one drugačije, u ovom slučaju Rome. Zastrašujuća je pomisao koliko je djece prošlo isto, a još više koliko djece i mladih nije uvidjelo da marginaliziranje, izdvajanje, diskriminiranje, netoleriranje i prisilno asimiliranje nisu dobri načini ophođenja s manjinama. Problem na koji sam naišla tri ulice dalje od svoje kuće, u osnovnoj školi, problem je koji se pojavljuje posvuda u svijetu.

Teško je razumjeti nekoga tko je različit od nas, nekoga s različitim vrijednostima i s različitom kulturom, ali činjenica je da je danas sve više takvih situacija jer je svijet globalna zajednica. Migriranje je lakše nego ikada i nerijetko se ljudi u potrazi za boljim životom odlučuju za preseljenje u neku potpuno novu sredinu, državu pa čak i kontinent. Unatoč tome što je teško pronaći rješenje s kojim su zadovoljni pripadnici svih kultura, izbjegavanjem ove teme i stavljanjem tabua na nju neće se ništa promijeniti nabolje. Stoga apeliram na raspravljanje o problemima u zajednicama s različitim kulturama te na isprobavanje i pronalaženje zajedničkog rješenja.

Prije nego što raspravimo o temi potrebno se upoznati s pojmovnim određenjem kulture, društva i multikulturalizma. Premda se kultura u svakodnevnom životu poistovjećuje s glazbom, kazališnim komadima, umjetničkim djelima, sociološki gledano kultura označava skup materijalnih i nematerijalnih dobara karakterističnih za neko društvo. Ovaj rad nastoji sistematizirati definicije kulture koje su ključne za razumijevanje multikulturalizma, te sažeti saznanja iz područja multikulturalizma koja će se primijeniti na analizi primjera. Osim multikulturalizma rad se bavi i drugim oblicima kulturnog pluralizma, kulturnom asimilacijom, transkulturalizmom te interkulturalizmom. U radu su predstavljeni istaknuti teoretičari multikulturalizma poput Charlesa Taylora, Willa Kymlicka te Bhikkhu Parikha. Nastavno na to navode se liberalne i konzervativne kritike multikulturalizama. Peto poglavlje bavi se multikulturalizmom i obrazovanjem. U ovome poglavlju spominje se multikulturalizam u obrazovanju Sjedinjenih Američkih Država (SAD), ali se dotiče i multikulturalizma, odnosno interkulturalizam u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske. U potpoglavlju Multikulturalizam i obrazovanje u Hrvatskoj, navode se modeli nastave za manjinske kulture. Naposljetku poglavlje Analiza primjera, proučava incident iz Los Angelesa te posljedice incidenta na obrazovni sustav, a primjer iz Hrvatske odnosi se na romsku nacionalnu manjinu te tretiranje Roma u zajednici i obrazovnom sustavu.

2. Kultura i multikulturalizam

Teško je raspravljati o pojavnim oblicima multikulturalnosti prije nego što se definira sam pojam kulture. Prema Giddensu (2007), sociološka upotreba pojma kulture označava način života pojedinaca. Ona obuhvaća nevidljive aspekte, uvjerenja, ideje i vrijednosti prema kojima se formiraju njezini sadržaji, odnosno vidljivi aspekti, objekti, simboli i tehnologije. Pojam kulture razlikuje se od pojma društva. Društvo označava zajednicu s određenom strukturom koja je u skladu s kulturom. Haralambos (2002) kulturu definira kao determinantu koja u velikoj mjeri određuje kako članovi određene kulture misle i osjećaju. On pokazuje kako članovi određene kulture postaju nesvjesni svoje kulture zbog toga što ona postaje dio njih. Postoje brojne definicije kulture koje ovise o kutu promatranja samoga koncepta no klasična definicija kulture skovana je 1871. godine te je njezin autor antropolog Edward B. Taylor, a ona sugerira da kultura ili civilizacija u svom najširem etnografskom smislu obuhvaća složenu cjelinu sastavljenu od znanja, vjerovanja, umjetnosti, morala, zakona, običaja i svega onoga što je čovjek stekao putem svojih navika i sposobnosti (Taylor, 1973 prema Mesić, 2006). Prema Sablić (2014) kultura u najširem smislu predstavlja njegovanje prirodnih sposobnosti čovjeka za stvaranjem materijalnih i duhovnih dobara koji se prenose učenjem sa starijih generacija na mlađe.

Giddens i Haralambos (2007; 2002) tvrde kako su prihvatljivi oblici ponašanja određeni kulturom i međusobno se razlikuje između društva, stoga nije za čuditi kada pri susretanju s određenom kulturom koja se znatno razlikuje od kulture promatrača, dolazi do takozvanog kulturnog šoka i nerazumijevanja. Gledano iz sociološke perspektive bitno je zadržati vlastito mišljenje te promatrati događaje u kontekstu kulture, njenih značenja i vrijednosti (Giddens, 2007). Takav pogled na kulturu naziva se kulturni relativizam, a pojam suprotan tome naziva se etnocentrizam. Etnocentrizam označava prosuđivanje o tuđoj kulturi kroz kriterije vlastite kulture. Današnji svijet određen migracijama, ratom, globalizacijom te kolonijalizmom, stvorio je multikulturalna društva (Giddens, 2007).

Asimilacija je proces pri kojemu osobe različite kulture u doticaju s dominantnom kulturom, počinju preuzimati i prihvaćati njezina obilježja, a zanemarivati vlastita (asimilacija, 2023). Asimilacija je u povijesti uglavnom bila nasilno provođena (asimilacija, 2023). Drugi oblik koji nastaje doticajem dviju kultura naziva se transkulturalizam. Transkulturalizam nastaje kada se ideje, prakse, vjerovanja dviju kultura sastanu na „nekom mjestu“. Transkulturalizam mora biti proizvod dijaloga različitih kultura (Oxford Reference, 2023). Interkulturalizam poznat i kao blaži

oblik multikulturalizma, javna je politika koja omogućuje razumijevanje i suradnju između pripadnika različitih kultura te kroz takav pristup smanjuje ili uklanja stereotipe ili predrasude o drugima (interkulturalizacija, 2023). Glavno polazište ove politike je da se druge kulture ne smiju procjenjivati na temelju vrijednosti vlastite kulture. Njeguje se tolerancija prema različitim (interkulturalizacija, 2023). Multikulturalizam je pravac koji se zalaže za posebno priznanje manjinskih kultura unutar dominantne kulture. Multikulturalizam je odgovor na postojanje različitih kultura koji nastoji manjinskim kulturama osigurati bolje uvjete nego što su imale tijekom povijesti (multikulturalizam, 2023). Multikulturalizam je često korištena riječ kada se govori o postojanju više različitih kultura, no kako Mesić (2006) napominje, multikulturalizam nije jednoznačno definiran te aktualizacijom pojma u istraživanjima i raspravama, nejasnoće i nesporazumi oko samoga pojma i dalje rastu zbog toga ga poneki istraživači odbijaju koristiti. Problem definiranja multikulturalizma djelom je uzrokovan teškoćama koje vežemo uz definiranje i shvaćanje pojma kulture (Mesić, 2006). Pojam multikulturalizma kakvog danas poznajemo počine se razvijati 1970-ih godina u Kanadi i Australiji. Multikulturalizam se smatra kontroverznim pojmom, ali taj epitet nije zadobio zbog svojih zagovornika i protivnika nego upravo zbog razilaženja oko samog definiranja pojma. Problem leži u tome što se riječ multikulturalizam koristi u više različitih svrha: deskriptivnu, analitičku i normativnu te multikulturalizam kao koncept može predstavljati mješavinu između onoga što bi trebao biti i što jest (Mesić, 2006). Prihvaćanje činjenice da je neko društvo multikulturalno stvara problem jer za sobom često nosi multikulturalnu politiku koja kulturne različitosti vidi kao bogatstvo društva, štiti ih i podržava te se na temelju toga rekonstruiraju sve sfere društvenog života (Mesić, 2006). Stoga se predlaže razdvajanje pojma multikulturalan i multikulturalistički pri čemu bi multikulturalan označavao empirijski utvrđenu činjenicu o postojanju kulturno različitih grupa u nekoj zemlji, a multikulturalistički bi označavao pozitivnu orijentaciju vladajućih političkih snaga prema različitim kulturama. Unatoč tome priznaju li zemlje multikulturalnu agendu, manjinske kulture danas sve jasnije izražavaju potrebu za prihvaćanjem i priznajem.

3. Zagovori multikulturalizma i istaknuti teoretičari

3.1. Charles Taylor

Charles Taylor kanadski je filozof specifičan po svestranosti u pogledu znanstvenog područja kojim se bavi. Jedno od njegovih najznačajnijih djela, *Sources of the Self: The Making of Modern Identity* (2001), proslavilo ga je u svijetu sociologije te filozofije. Njegovu filozofsku orijentaciju teško je odrediti jer ne pripada niti jednoj od filozofskih škola pa ga se zbog toga često opisuje kao prijemosnicu analitičke i kontinentalne filozofije (Abbey, 2022).

Kao odgovor na traženje prava te priznanja manjinskih i podređenih grupa javlja se potreba za multikulturalnom javnom politikom (Mesić, 2006). Posebno napeta situacija biva u Kanadi, stoga su brojni istaknuti teoretičari multikulturalizma upravo iz Kanade. Jedan od istaknutih predstavnika je Charles Taylor i njegova rasprava *Politika priznanja*. Povijesne okolnosti u modernom društvu kao što su kolaps društvenih hijerarhija, koje su bile temeljene na časti te moderno poimanje identiteta dovele su do aktualizacije problematike identiteta i politike priznanja (Mesić, 2006). Taylor je jedan od rijetkih teoretičara multikulturalizma koji se bavi pojedincem. U svojem konceptu priznavanja strukturalno povezuje razvitak individualizacije i multikulturalnih zahtjeva (Mesić, 2006). Saznanja o oblikovanju kolektivnog identiteta u otvorenom dijalogu s drugima naglašavaju važnost otvorenog priznanja, stoga osoba ili grupa koja ne doživi priznanje od okoline može doživjeti veliku štetu. Politika priznanja može značiti dvije stvari ovisno s kojom od navedenih povijesnih okolnosti su povezane. Pomakom časti ka dignitetu razvila se politika univerzalizma koja predstavlja ujednačenje prava te nestanak podjele na „prvorazredne“ i „drugorazredne“ građane. Moderno poimanje identiteta stvara politiku razlika koja je usmjerena na priznavanje jedinstvenog identiteta pojedinca ili grupe putem koje se posebnim pravima nadoknađuje povijesna nepravda i osigurava stvarna jednakost (Mesić, 2006). Politika univerzalnog digniteta se zalaže za nediskriminatorno djelovanje, dok politika razlika, naglašava te razlike kao osnovu za različito postupanje prema manjinama koje naposljetku treba omogućiti pravedan odnos. Dvije postojeće sukobljene politike proizlaze iz načela jednakog poštovanja. S jedne strane, zahtjeva se tretiranje ljudi bez uzimanja u obzir njihove razlike, prihvaćajući samo njihove sličnosti. Dok druga politika zahtjeva jednako tretiranje kultura i njegovanje njihovih posebnosti. Prva politika zamjera drugoj kršenje načela nediskriminacije, dok druga politika zamjera negiranje identiteta te ukalupljanje. Taylor se otvoreno predstavlja kao zagovornik politike razlika budući da politika univerzalnog digniteta ne može više odgovoriti na izazove multikulturalnog društva u kojemu kulture žele preživjeti (Mesić, 2006). Prema Mesiću (2006) takav sustav bio bi moguć kada bi postajalo neutralno tlo na kojemu bi se ljudi slobodno povezivali prema vlastitim kulturnim pripadnostima i afinitetima.

3.2. Will Kymlicka

Will Kymlicka jedan je od najutjecajnijih kanadskih političkih filozofa. Njegovi radovi prepoznati su u znanstvenoj zajednici te je zbog njih nagrađivan od raznih organizacija vezanih uglavnom za političke znanosti kojima je najnaklonjeniji (*Will Kymlicka, 2022*).

Bavi se problemima liberalizma i kulturnog pluralizma te teorijama građanstva i civilnog društva. Njegov najznačajniji doprinos je upravo u teoriji multikulturalizma (*Kymlicka, 1995; Kymlicka, 2023*).

Will Kymlicka suvremeni pristup multikulturalizmu opisuje kao novu fazu u razvoju ljudskih prava koje su proizašle iz prosvjetiteljskog liberalizma i univerzalnog diskursa o ljudskim pravima, on te promjene opisuje kao revoluciju ljudskih prava (*Kymlicka, 1995; Kymlicka, 2007; Çakir, 2021*). Prema Kymlicki (1995; 2007) dodjeljivanjem posebnih prava manjima one dobivaju priliku za prakticiranje vlastite kulture, ali i priliku da ostvare svoja temeljna ljudska prava. Kymlicka izlaže pet argumenta za liberalni multikulturalizam koji je u skladu s diskursom o ljudskim pravima. Prvi argument odnosi se na kritiku ortodoksnog liberalizma (*Çakir, 2021*). Ortodoksni liberalizam protivi se pravima manjina zbog toga što smatra da ona ograničavaju prava pojedinaca i dovode do diskriminacije. Ortodoksno liberalna teorija daje prednost individualnim pravima naspram prava manjina (*Çakir, 2021*). Kultura može biti dio privatnog života, ali mora minimalno utjecati na javni život (*Çakir, 2021*). Prema ovoj teoriji prava koja nadilaze individualna smatraju se ugrožavajućima po pojedinca i stvaraju prostor za diskriminaciju. Politika mora biti temeljena na autonomiji i slobodi. Kymlicka oštro kritizira ortodoksno liberalnu teoriju zbog zahtijevanja jednakih prava građanstva ne uzimajući u obzir postojanje manjinskih kultura. Zbog predstavljanja prava manjina kao ugroze prava pojedinaca, Kymlicka ortodoksno liberalnu teoriju smatra ograničenom u shvaćanju liberalnih načela u praksi. Drugi argument koji Kymlicka ističe je diferencirano građanstvo koje se temelji na priznavanju razlika (*Çakir, 2021*). To su prava koja su specifična za određenu skupinu građana te je njihov zadatak okončati nepravdu koja se temelji na kulturnim razlikama. Normativna uloga diferenciranog građanstva je prepoznati važnost kulturne strukture u oblikovanju osjećaja osobnog identiteta i autonomije. Kymlicka ističe kako se rođenjem članu dominantne kulture pripisuje veće pravo izbora, bolja kvaliteta života te viši stupanj samopoštovanja, stoga je potrebno dodatno zaštititi manjinske kulture koje svojim rođenjem ne dobivaju jednaku priliku (*Çakir, 2021*). Vladajući moraju zaštititi manjinske kulture pomoću posebnih prava koja će im omogućiti razvijanje u kontekstu vlastite kulture, ali će im osigurati i

osnovna ljudska prava te individualnu autonomiju, slobodu te samopoštovanje. Navedenim pravima štite se pojedinci kojima je rođenjem uskraćen rasponom životnih izbora. Treći argument odnosi se na tri modela liberalnog multikulturalizma razvijenog na Zapadu (Çakir, 2021).

Prvi model odnosi se na multikulturalno građanstvo za domorodačko stanovništvo koje uživa posebna prava te tretman s određenim stupnjem samoodlučivanja i samouprave. Drugi model odnosi se na nacionalne manjine kojima se daju posebna prava (Çakir, 2021). Treći model odnosi se na imigrante koji imaju samo polietnička prava, odnosno pravnu zaštitu, financiranje određenih kulturnih praksi te pozitivno diskriminatorne zakone (Çakir, 2021). Budući da su imigranti svojevremeno postali dio zajednice od njih se očekuje određeni stupanj integracije u postojeći sustav. Javne se institucije trebaju prilagoditi zahtjevima imigrantskih skupina kao što su prehrambene navike ili vjerski simboli. Nacionalnim manjinama i domorodačkom stanovništvu treba osigurati autonomiju kulturnih infrastruktura i društvenih udruženja te izuzetka od liberalnog poretka sve dok ne vrše zločine protiv čovječanstva (Çakir, 2021). Pluralistička društva moraju zaštititi kulturni identitet manjina putem kolektivnih prava koja trebaju biti u skladu s ljudskim pravima. Četvrti argument odnosi se na pokret za prava manjina kao dio univerzalnih prava (Çakir, 2021).

Kymlicka opisuje razvoj kulture ljudskih prava kao međusobno povezane faze koje su uvjetovane prirodnim tijekom razvoja (Çakir, 2021). Prva faza odnosila se na razdoblje dekolonijalizacije. Na nju se naslanja druga faza rasne desegregacije. Treća faza odnosila se na borbu za prava podređene etno-kulturne skupine i na nju se prema Kymlicki nastavlja multikulturalizam. Peti argument odnosi se na liberalnu prirodu multikulturalizma (Çakir, 2021). Kymlicka ističe u svojim radovima važnost autonomije zbog koje se zalaže za kolektivna prava (Çakir, 2021). Kolektivna prava manjinu štite od političkog i socio-ekonomskog utjecaja dominantne populacije, no imaju ograničenja koja ne dopuštaju kršenje osnovnih individualnih i političkih prava. Kymlickin multikulturalizam spoj je rodne ravnopravnosti, vjerskih sloboda, rasne jednakosti koji osigurava specifična prava pritom ne narušavajući ljudska prava i liberalno-demokratske vrijednosti (Çakir, 2021).

3.3. Bhikhu Parekh

Bhikhu Parekh britanski je filozof i politolog, a sociolozima je interesantan njegov rad iz područja društvene teorije te etničke filozofije (*Bombay bar association*, 2009). Također njegovi radovi na temu multikulturalizma i politike identiteta, neizostavan su dio tog područja (*The British Academy*,

2003). Nagrađivan je za svoje radove od strane raznih organizacija te je i sam član, među kojima su istaknute Gandhi Foundation i Anne Frank Educational Trust.

Parekh se u svojoj knjizi *Rethinking Multiculturalism* (2006) bavi teorijom multikulturalizma koju još naziva perspektivom ljudskog života. On teoriju multikulturalizma primjenjuje u analizi svakodnevnih problema s kojima se suočava multikulturalno društvo (Mesić, 2006). Bavi se pitanjima vezanim uz političko uređenje, grupno predstavljanje, pravdu, prava, nacionalni i kulturni identitet, interkulturalne interakcije te obrazovni i rodni odnosi (Mesić, 2006).

Parekhova perspektiva pruža tri središnja uvida (prema Mesić, 2006). Prvi uvid kazuje kako su prema Parekhu ljudi duboko oblikovani kulturom, ali nisu njome određeni. Drugi uvid govori kako svaka kultura ima vlastite sustave značenja i vizije dobrog života. Naposljetku, treći uvid govori kako su sve kulture iznutra pluralne, a potencijalno i nekoherentne ako kultura ne cijeni pluralitet unutar vlastite kulture ona ne može cijiniti niti vrijednosti drugih (Mesić, 2006). Parekh navodi kako se potkraj dvadesetog stoljeća počinju javljati politički i intelektualni pokreti koji zastupaju životne stilove i načine života koji se razlikuju od dominantne kulture. Ti pokreti nemaju zajedničku filozofiju, ali ih spaja otpor prema asimilaciji, hegemonizaciji te vjerovanju da postoji jedan „normalan“ način strukturiranja i razumijevanja društvenog života (prema Mesić, 2006). Navedeni pokreti od društva traže priznanje legitimnosti svojih različitosti kao osnovne konstrukcije njihovog identiteta. Oni odlaze korak dalje i ne traže samo toleranciju, nego i priznaje legitimnosti svojih kultura koje uvjetuje izmjenu zakonskih okvira te promjene u stavovima i načinima mišljenja (Mesić, 2006). Zagovornici ovaj pokret vide kao borbu za slobodu, samoodređenje, dignitet te borbu protiv opresivnih predrasuda i praksi koje zapravo omogućuju privilegiranost dominantne kulture. Multikulturalizam označava kulturne različitosti stoga ne moraju svi zagovornici priznanja biti ujedno zagovornici multikulturalizma. Prema tome se multikulturalno društvo sastoji od dvije ili više kulturnih zajednica. Multikulturalne zajednice mogu biti veličane, a njihove kulturne različitosti priznate ili se različite kulturne zajednice mogu nastojati asimilirati u dominantnu kulturu. Oba primjera označavaju multikulturalno društvo, ali prvo društvo je i multikulturalističko. Parekh (prema Mesić, 2006) razlikuje izraze „multikulturalnost“ i „multikulturalizam“. Prvi izraz odnosi se na činjenično postojanje različitih kultura, a drugi na politiku. On smatra da se multikulturalizam ne može isključivo promatrati kao pravac liberalizma, stoga njegova teorija multikulturalizma pokušava na središnje mjesto postaviti dijalog među kulturama i etičkim normama te načelima (Mesić, 2006).

4. Prigovori: Kritike multikulturalizma

4.1. Liberalna kritika

Nasuprot zagovornika multikulturalizma koji smatraju da se jednakost ne može postići liberalnom politikom jednakosti i slobode za sve različitosti Barry (2002) zagovara liberalnu politiku za koju tvrdi da se upravo takvom politikom može doći do pomirenja kulturnih razlika je liberalni poredak slijep na različitosti (Babić, 2006). Prema Barryu (2002) multikulturalizam koji se zasniva na teoriji kolektivnih prava zapravo sužava opseg izbora te nameće uniformiranost i homogenost. Stoga se Barry protivi teoriji kolektivnih prava i naglasak stavlja na zaštitu prava pojedinca unutar neke skupine. Barry se kritički suprotstavlja Kymlickinoj teoriji o samoupravi nacionalnih manjina i ne miješanju države te navodi kako takav pristup može dovesti do kulturnog imperijalizma ili moralnog relativizma. Prema Barry pojedinačnik nije ograničen izborom zbog vlastite kulture, izbor i dalje postoji. Kada pojedinac zaista ne bi imao mogućnost izbora zbog nečega što nije samostalno odabrao, tada bi mogao tražiti posebna prava, npr. u slučaju osoba s invaliditetom. Barry zaključuje kako je potrebno osigurati iste startne pozicije, resurse i ljudski kapital kako bi se riješili problemi u društvu (Babić, 2006).

4.2. Konzervativna kritika

Novak navodi devet perverzija multikulturalizma, odnosno devet pogrešnih tumačenja multikulturalizma (prema Mesić, 2006). Prvo krivo tumačenje odnosi se na antiamerikanizam, odbojnost prema SAD-u. SAD se smatra kao predstavnik imperijalističkog Zapada. Druga perverzija odnosi se na izjednačavanje svih kultura i gledanje svake kulture kao jednako važne u svojem doprinosu civilizaciji. Treća perverzija odnosi se na pristranu interpretaciju te pronalaženje opravdanja da određene situacije u povijesti, primjerice pronalaženje opravdanja za ropstvo. Četvrta perverzija odnosi se na taktički relativizam, gdje multikulturalizam glumi nepristranost, skrivajući se iza jednakosti morala, ali zapravo ima oštre sudove o dobru i zlu. Peta perverzija odnosi se na cenzuru, to jest sklonost omalovažavanja drugačijih mišljenja. Šesta perverzija odnosi se na grupno mišljenje odnosno zatiranje individualizma i međusobno usuglašavanje mišljenja. Sedma se perverzija odnosi na tiraniju jednakosti, jednakost kao uniformnost. Osmu perverziju se odnosi na dvostruke standarde, uvjerenje da ne postoje univerzalni standardi. Konzervativni

kritičari naglašavaju potrebu za jedinstvenom kulturom, pribojavaju se da kulturni pluralizam dovodi do smanjenja društvene solidarnosti (Mesić, 2006). Konzervativni kritičari naglašavaju kako je pogrešna pretpostavka da su kulture dale jednak doprinos u razvoju civilizacije, oni smatraju da se činjenica kako je Zapadna civilizacija dala najveći doprinos i da se to ne može osporiti.

5. Obrazovanje i multikulturalizam

U ranijim poglavljima vidjeli smo koliko je kompleksno definirati pojam kulture, a još je kompleksnije definirati multikulturalizam budući da se on zasniva na određenju definicije kulture. Kada se radi o nacionalnim manjinama teško je uskladiti prava koja će ih štiti, kolektivna prava, i individualna prava posebice kada se nađu na suprotnim stranama nekog problema. Nije lako definirati rješenje koje bi bilo dobro u situacijama kada postoje nacionalne manjine jer kao uvijek kada se radi o ljudima teško je pronaći rješenje kojim su zadovoljni baš svi, pogotovo kada se radi o zajednicama koje uključuju velik broj različitih manjina. U sljedećem odlomku ćemo se dotaknuti teme kako postojanje različitih kultura utječe na samo obrazovanje. Multikulturalizam u obrazovanju zasnovan je na slobodi, slobodi od etnocentrističkog pristupa pri učenju o drugim kulturama (Grgić, 2017). Škole koje njeguju multikulturalnost nastoje prošiti koncept građanskih prava i dužnosti te njegovati vrline kao što su hrabrost, inkluzija, vrijednost, integritet, suradnja i sigurnost.

5.1. Multikulturalizam i obrazovanje: primjer iz SAD-a

Predstavljanje Zapadne kulture kao vrhunca civilizacije te istodobno priznavanje drugačijih kultura primitivnim ili nerazvijenim bilo je uobičajeno, stoga nije za čuditi što dolazak multikulturalističke perspektive pogotovo kod konzervativaca izaziva otpor (Mesić, 2006). Takvi stavovi izazivaju „kulturne ratove“. Minnich (1990 prema Mesić, 2006) ukazuje kako problem rasnog, spolnog te socijalno-klasnog strukturiranja sustava u SAD-u leži upravo u obrazovnom sustavu. Obrazovanje je glavni medij u određivanju i unificiranju kulturnih sustava značenja koji se prenose na novije generacije. Takav je sustav posvećen asimiliranju raznih etnija u unificirano američko društvo (Minnich, 1990 prema Mesić, 2006).

5.1.1. Multikulturalizam dodataka i kritički multikulturalizam

Churchill (1998 prema Mesić, 2006) naglašava kako je američki obrazovni sustav još uvijek etnocentričan, ne po svojem nastavnom sadržaju, nego po metodologiji te konceptualnoj strukturi koja se može nazvati „bijelim studijima“. To možemo uvidjeti i na primjeru učenja američke povijesti koja započinje otkrivanjem Amerike, ne uzimajući u obzir prethodnost domorodačkog stanovništva te njihova otkrića i izume. Ovaj problem ne može se riješiti samo proširivanjem sadržaja zbog kumulativnih indoktrinacijskih učinaka bjelačkih studija. Proširivanje neeuropskih sadržaja može značiti filtriranje kroz eurocentričku konceptualizaciju te iskrivljavanje značenja. Shodno tome Churchill (1998 prema Mesić, 2006) naglašava da je potrebna opća promjena perspektive lišena eurocentričke legacije kolonijalističke, rasističke, seksističke i rasne dominacije. Green (1996 prema Mesić, 2006) također kritizira zapadnjačku kulturu dominacije koja se nastoji popraviti nekritičkim dodavanjem pokojeg teksta ženskog autora ili alternativnog izbornog kolegija koji je vezan uz neeuropske sadržaje. Autorica se zalaže za kritički demokratski multikulturalizam koji se odnosi na rekonstrukciju cijelog programa, pedagoških normi, institucijskog etosa i operativnih odnosa u zajednici. U kritičkom demokratskom multikulturalizmu naglašava se učenje usmjerno na problem te kreativna rješenja. Promjena koja je potrebna američkom društvu ne dolazi prirodno jer je usađena putem rasnih nejednakosti, političkih i ekonomskih odnosa moći, zato Green (1996 prema Mesić, 2006) naglašava potrebu za kritičkim demokratskim multikulturalističkim obrazovanjem mladih. Konzervativni protivnici okrivljuju multikulturalizam za narušavanje američkog nacionalnog jedinstva i kulturnog identiteta, no objektivni istraživači tvrde kako je multikulturalizam posljedica neuspjelog plana integracije crnačkog stanovništva u školski sustav (Mesić, 2006). Konceptija multikulturalizma integrirala se prvo putem crnačkih vođa, koji su došli do spoznaje da ne trebaju postati kao bijelci, nego da trebaju uvažiti ljepote svoje kulture, a zatim se proširila putem drugih manjina i naposljetku kulturno-socijalnih alternativa.

5.1.2. Esencijalisti i multikulturalno obrazovanje

Gutmann (1994 prema Mesić, 2006) tvrdi kako u raspravi o promjeni sadržaja na sveučilištima postoje dvije strane: esencijalisti i dekonstrukcionisti. Esencijalisti tvrde kako promjenom sadržaja i uvođenjem nepoznatih i nebitnih autora dolazi do raskidanja s vrijednostima zapadne civilizacije,

ali to se mjesto otvara bezstandardnom relativizmu, tiraniji društvenih znanosti i pomodnosti. S druge strane, dekonstrukcionisti smatraju da bi neuključivanje civilizacijskog doprinosa žena, Azijata, Afro-Amerikanaca i Latinoamerikanaca značilo daljnje isključenje istih. Gutmann (1994 prema Mesić, 2006) tvrdi da se uvođenjem dodatnih knjiga koje sažimaju svjedočanstva te iskustva manjina i žena ili smanjenjem broja kanonskih knjiga ne može suštinski promijeniti obrazovni sustav. Prema njoj liberalno se obrazovanje mora poučavati u slobodnom, kritičkom duhu koje je otvoreno za nove spoznaje. Određeni esencijalisti vjeruju da djela filozofa poput Platona i Aristotela nose ključ o moralnoj i političkoj isitni ljudske prirode (Mesić, 2006). Esencijalisti brane tezu da znanje mora biti isto svuda pomoću paradigme da je znanje istina, a istina je svuda ista. Oni velike knjige doživljavaju kao standarde, odnosno kriterije za procjenu vrijednosti radova, ali i društva. Pitanje je li cilj obrazovanja proizvesti knjiške moljce ili razvijati kritičku svijest koja je bitna i za privatni, ali i politički život.

5.1.3. Parekh i koncepcija multikulturalističkog obrazovanja

Obrazovanje koje je imalo ulogu socijalizacije i kultiviranja osjećaja nacionalnog identiteta buđenjem manjinskih zajednica, osobito Afro-Amerikanaca, postaje sporno. Afro-Amerikanci tvrde kako takav sustav samo produbljuje nepravdu i stavlja njih kao manjinu na marginu, stoga zahtijevaju preusmjerenje obrazovanja na priznanje i afirmiranje etničkih i kulturnih različitosti (Parekh, 2006). Oba pristupa obrazovanje vide kao instrument čiji je cilj homogeniziranje zajednice. Monokulturalni obrazovni sustav ne stvara kritičke sposobnosti. Štoviše, pogoduje razvoju arogancije, neosjetljivosti i rasizma. Sustav koji uči gledati svijet samo iz vlastite perspektivne stvara učenike koji su skloni odbacivati ono što im nije poznato te kod njih stvara osjećaj ugroženosti. Takav sustav ne može probuditi kod učenika interkulturalnu znatiželju. Obrazovanje kojem je cilj intelektualno ispunjenje, razvoj samokritičnosti, kritičkog prosuđivanja o argumentima i dokazima, poštivanje drugih i sveukupni razvoj čovjeka, treba biti slobodno od etnocentrizma (Parekh, 2006). Učenici trebaju imati priliku vidjeti svijet tuđim očima, osjetiti snage toga svijeta i ograničenja. Obrazovni sustav treba pružiti priliku upoznavanja povijesti, socijalne strukture, kulture i drugih posebnosti kulturnih i političkih zajednica kako bi mogao razumjeti vlastitih kulturu, a u konačnici i sebe samog. Ograničavanjem obrazovanja samo na vlastiti zajednicu, ograničavaju se i spoznaje učenika. Potrebno je promijeniti sadržaje koji se obrađuju u školama. Klasike, ako ih je uopće moguće definirati, treba dopuniti kvalitetnom

literaturom koja je vezana uz sustave i povijest marginaliziranih grupa kao što su manjine, žene, siromašni i slično (Parekh, 2006). Osim što treba proširiti sadržaj treba učenike dovesti u mogućnost dijaloga s drugim kulturama. Pojedinci koji su pretrpjeli određenu nepravdu i koji su marginalizirani mogu imati različita stajališta o događaju. Tek predstavljanjem različitih stajališta učenik može formirati uravnoteženo mišljenje (Parekh, 2006).

5.2. Multikulturalizam i obrazovanje u Hrvatskoj

Nacionalna manjina se prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina definira kao skupina hrvatskih državljana koja je tradicionalno naseljena na teritoriju Republike Hrvatske, ali se razlikuje po etničkim, jezičnim te vjerskim obilježjima od drugih građana te nastoji očuvati svoja razlikovna obilježja (Narodne Novine, 2002).

Prema podacima popisa stanovništva iz 2021. godine Hrvatska broji 22 nacionalne manjine, ukupan udio Hrvata iznosi 91,63% dok ostali čine nacionalne manjine i ostali. Najbrojnije nacionalne manjine na našem području su Srbi s 3,20%, Bošnjaci 0,62%, Romi 0,46%, te Talijani i Albanci s 0,36% (Državni zavod za statistiku, 2022).

Prava nacionalnih manjina uređena su Ustavom Republike Hrvatske i Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina. Hrvatska nastoji tretirati nacionalne manjine u duhu tolerancije i pluralizma, a politika zaštite manjina provodi se u suradnji s predstavnicima nacionalnih manjina i njihovim zastupnicima u saboru (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023a). Neka od posebnih prava i sloboda koje pripadnici manjina uživaju su pravo na izjašnjavanje o pripadnosti nacionalnih manjina, odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe, sudjelovanje u javnom životu putem predstavnika nacionalnih manjina, kulturnu autonomiju održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture i brojna druga prava koja služe kako bi zaštitila, ali i omogućila neometano življenje vlastite kulture (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023a). Primjer pozitivne diskriminacije možemo vidjeti u kvotama zastupnika za Hrvatski sabor. Ovisno o postotku nacionalnih manjina u cjelokupnom stanovništvu dobivaju odrađeni broj mandata, pa će tako nacionalne manjine s više od 1,5% od ukupnog stanovništva imati pravo na jednog do tri predstavnika u Hrvatskom saboru, a manjine s manje od 1,5% imat će pravo na najmanje četiri zastupnika (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023d). Također, u svrhu održavanja vlastite kulture Ministarstvo kulture mora osigurati sredstva koja će pomoći manjinama u održavanju kulturne autonomije te njezinom razvoju,

očuvanju i zaštiti (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023a). Pravo na odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu nacionalne manjine osigurava se Ustavom Republike Hrvatske, Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i Zakonom o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalne manjine. Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu manjine odvija se na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini, a može se odvijati po tri modela (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023b i 2023c).

Sablić (2014) navodi kako se u Hrvatskoj privodi interkulturalni program za manjine koji je u skladu s europskim standardima, ali uzima u obzir specifičnosti hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava te Ustav Republike Hrvatske, Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i Zakon o pravima etničkih i nacionalnih zajednica i manjina u Republici Hrvatskoj. Provođenje odgojno-obrazovnih procesa odvija se prema tri različita modela (Sablić, 2014). Pri A modelu cjelokupna nastava odvija se na jeziku nacionalne manjine. Nastavni sadržaj je identičan kao i za nastavu na hrvatskome jeziku uz dodatne sadržaje iz vlastite kulture. Učenici imaju obvezu učiti hrvatski jezik jednak broj sati kao što uče jezik manjine (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023b). B model obuhvaća dvojezičnu nastavu odnosno izvođenje nastave na materinjem te hrvatskome jeziku. predmeti iz prirodne grupe uče se na hrvatskome jeziku, a društveni predmeti uče se na jeziku manjine (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023b). Sadržaj je identičan A modelu. Naposljetku, C model nastave se u potpunosti izvodi na hrvatskome jeziku uz fakultativno učenje sadržaja iz vlastite kulture dva do pet sati tjedno. Model koji se provodi u školi ovisi o broju učenika nacionalne manjine (Sablić, 2014). Posebni oblici nastave kao što su ljetne i zimske škole, seminari i slično provode se za one učenike koji nemaju mogućnost sudjelovanja u ova tri modela nastave zbog objektivnih poteškoća u organiziranju nastave. Takav primjer je Ljetna škola Saveza Rusina u Orahovici. Poseban napredak bilježi se u integriranju romske djece u predškolske programe te redovno pohađanje osnovne i srednje škole te studenata u visokoškolsko obrazovanje (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2023c).

6. Analiza primjera

6.1. Slučaj Los Angelesa

Nemiri u Los Angelesu, 1992. godine, izbijaju uoči proglašenja oslobađajuće presude za četvoricu policajaca koji su bili optuženi zbog brutalnog premlaćivanja Afroameričkog vozača imena Rodney King (Wallenfeldt, 2023). U neredima su ubijene 63 osobe, 2383 je ozlijeđenih i oko

tisuću uhićenih. U vandaliziranju uništeno je oko 1100 zgrada, a šteta je iznosila oko milijardu dolara. Los Angeles koji se u 20. stoljeću ponosio svojom etničkom raznolikošću pogodili su nemiri koji su proglašeni jednim od najrazornijih građanskih nemira u američkoj povijesti. Unatoč tome što su se pojedinci ponosili etničkom raznolikošću Los Angelesa, pripadnici manjina zazirali su od gradske policije koja je pretežito bila bijele rase te su vjerovali da policija prakticira rasno profiliranje te se rasistički odnosi prema Afroamerikancima i Latinoamerikancima. Sumnje su potvrđene snimkom koja je svjedočila o brutalnom premlaćivanju Rodney Kinga koji je bio zaustavljen zbog prebrze vožnje. Rodney King je pri privođenju udaren palicom između 53 i 56 puta. Nakon uhićenja prebačen je u bolnicu Pacific gdje je ustanovljeno da je zadobio frakturu kosti lica, slomljen gležanj, opeklinu na prsima te modrice i razderotine po cijelom tijelu. (Stanford, n.d.). Snimka premlaćivanja Rodney Kinga rezultirala je brojnim prosvjedima diljem Sjedinjenih Američkih Država (Encyclopedia Britannica, 2023). Porota koja je bila stavljena od deset bijelaca, jednog Azijata i jednog Latinoamerikanca odbacila je optužbe za napad smrtonosnim oružjem i prekomjernu upotrebu sile. S oslobađajućom presudom krenuli su i neredi koji započinju na raskrižju dviju ulica, u pretežito crnačkoj četvrti, gdje spontano okupljena rulja izvlači bijeloga vozača kamiona i tuče ga. Idućih dana neredi se nastavlja, pale se zgrade, uništavaju te pljačkaju trgovine, a najveća napetost je između Korejskih vlasnika trgovina i Afroamerikanaca koji uništavaju njihove prodavaonice i krađu. Zbog krađa i paljenja zgrada Korejci samostalno organiziraju obranu. Prvog dana nereda, gradonačelnik proglašava izvanredno stanje na što guverner Kalifornije mobilizira pripadnike Nacionalne garde. Četvrtog dana nereda, Gorge Bush šalje između 3000 i 4000 marinaca i vojnika te 1000 specijalnih službenika za nered na područje Los Angelesa, nakon čega se Los Angeles proglašava federalnim područjem katastrofe. Red se uspostavlja uvođenjem policijskog sata (Encyclopedia Britannica, 2023). Godine 1994. Rodney King podnosi građansku tužbu te je dobiva, a Los Angeles biva proglašen odgovornim za štetu nanesenu Rodney Kingu (Stanford, n.d.). Tamošnja zajednica bila je poznata po sukobima između bandi, ubojstvima, drogi i napetosti između različitih kultura, ta nesnošljivost prenosila se i na školu.

Kako se cjelokupna situacija odrazila na obrazovni sustav dobro prikazuje film *Freedom writers*. Erin Gruwell, glavna junakinja ove priče, 1994. godine, počinje raditi u školi u Long Beachu (LaGravenese, 2007). Škola u Long Beachu provodila je integracijski program jer su školu pohađale brojne nacionalne manjine. Sustav koji je predstavljen u filmu nije bio ništa više nego sustav koji je još više reproducirao nejednakost između različitih kultura. Skriveni kurikulum očituje se po brojnim momentima, primjerice slabijim učenicima, zatim nisu se posuđivali klasici

iz knjižnice, pogotovo ne tvrdo ukoričene knjige jer su smatrali da će pripadnici manjina uništiti te knjige. Učenici manjina bili su smješteni u jedan razred koji je bio za one manje napredne učenike i od njih nije bilo nikakvih očekivanja osim da će napustiti školu prije samog maturiranja. Skriveni kurikulum možemo vidjeti i u izgledu njihove učionice koja je bila jednolična, bez ikakvih plakata ili nastavnih sadržaja na zidovima, dok je učionica za napredne učenike bila svijetla, lijepa i ukrašena. Erin je uz puno truda i rada postigla nemoguće. Od različitih kultura u razredu stvorila je zajednicu, ulagala je u svoje učenike puno truda, rada i volje, a njezin trud se isplatio jer učenici ne samo da su ostali u školi, nego je brojnim učenicima promijenjena sudbina. Oni su shvatili što znači kada netko vjeruje u njih i pružena im je prilika za uspjehom (LaGravenese, 2007). Program *Freedom writers* ima svoju zakladu koja i danas djeluje te pomaže pri školovanju manjina te onih ugroženih skupina.

6.2. Romi u hrvatskom obrazovnom sustavu

Kao što je ranije spomenuto romska nacionalna manjina jedna je od brojnih nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, a njezin udio u stanovništvu iznosi 0,46%. Romska nacionalna manjina većinom biva smještena na rubne dijelove grada, odnosno periferiju u kvartovima ili četvrtima koje uglavnom naseljavaju pripadnici ove nacionalne manjine (Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: prostorno uređenje, uređenje, stanovanje i zaštita okoliša, 2020). Budući da su odvojeni od ostatka grada te u svojoj blizini jedino pronalaze pripadnike vlastite zajednice njihova socijalna mreža ostaje vrlo uska te uzrokuje socijalnu distancu i stavlja ih na marginu društva. Podaci istraživanja na području grada Zagreba potvrđuju kako je periferizacija izražena i konstantna značajka u romskoj populaciji (Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: prostorno uređenje, uređenje, stanovanje i zaštita okoliša, 2020). Smještanjem romske populacije u manje razvijena područja grada otežava poboljšanje kvalitete života, njihovu mobilnost, a samim time otežava i promjenu društvenog položaja. Periferna naselja često obilježava niža kvaliteta zbog opasnosti od zagađenja zraka, vode i zemljišta. Stoga, ta su područja jeftinija za život i uglavnom jedina područja koja si romska populacija može priuštiti. Periferiju grada karakterizira i manja dostupnost sadržaja, lošija infrastruktura te slabija prometna povezanost (Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: prostorno uređenje, uređenje, stanovanje i zaštita okoliša, 2020). Diskriminacijom Rome se stavlja u nepovoljan položaj zbog kojeg često bivaju odsječeni fizički te socijalno od ostatka zajednice. Njihova nomadska tradicija, loše obrazovanje, drugačija kultura, nevoljkost za

pronalaskom posla ili nemogućnost pronalaska posla pridonose njihovoj marginalizaciji i nemoćnosti izlaza iz „začaranog kruga“. Problem nastaje već u predškolskom obrazovanju, koje romska djeca vrlo rijetko pohađaju te samim time ne usvajaju osnove hrvatskoga jezika i ne socijaliziraju se. Strategija obrazovanja Roma nije dovoljno razvijena, nema dovoljno nastavnika Roma, nastava se ne održavana na romskom jeziku. Hrvatić smatra da bi romsko obrazovanje trebali obogatiti sadržajima kao što su ljetne škole, časopisi, jer jedino tako se može osnažiti i osvijestiti romski identitet, jezik, kultura i povijest. Hrvatić također spominje da je potrebno Romima omogućiti da žive s ostalim stanovništvom (Hrvatić, 2005). Istraživanje koje je ispitivalo odnos između romskog i neromskog stanovništva upućuje kako u 7 od 109 lokaliteta koja su ispitana ispitanici iskazuju kako su odnosi loši, u 30 lokaliteta ispitanici tvrde da su odnosi osrednji, a ostatak se izjašnjava kako su odnosi dobri ili vrlo dobri (Galić i sur., 2020). Uzorak ispitanika bio je sačinjen samo od neromskog stanovništva. Na pitanje jesu li doživjeli diskriminaciju, Romi su u 23,3% slučajeva odgovorili da jesu, a 5,2% je doživjelo diskriminaciju u zadnjih godinu dana (Galić i sur., 2020). Kad sagledamo podatke koji su prikupljeni od samih Roma možemo uvidjeti da je situacija lošija, nego iz perspektive neromskog stanovništva.

Dolazeći iz manjeg grada koji ima znatan broj Roma na svojem području i sama sam svjedočila nebrojno puta nepravdi koja je nanesena romskoj nacionalnoj manjini. Valja istaknuti kako je romska nacionalna manjina i na području mojega grada smještena na periferni dio gdje žive samo pripadnici romske zajednice. Održavanje Roma na okupu omogućeno je od strane grada koji je legalizirao nelegalno sagrađene objekte za vrijeme legalizacije objekta u Hrvatskoj. Na području gdje obitavaju Romi izgrađena su dječja igrališta, tereni te društveni dom. Hvale vrijedan potez koji je omogućio romskoj zajednici dostupnost sadržaja u svojoj okolini. Nažalost, ovaj potez nije pomogao integraciji Roma jer ih je zadržao na okupu bez potrebe da „zalaze“ u druge dijelove grada.

Integracija Roma u školsku zajednicu još uvijek nije postignuta. Romi uglavnom bivaju izolirani te marginalizirani u razrednim odjelima te uglavnom završavaju školu (ukoliko ne odustanu od školovanja) po prilagođenome programu. Od četiri Romkinje koje su sa mnom započele školovanje, samo je jedna upisala srednju školu, no nemam informacije je li ju završila. Ostale djevojke tada još djevojčice napustile su nas u prva četiri razreda osnovne škole. Odnos prema Romima bio je daleko od jednakosti, barem u mojim slučajevima. Jedna od situacija koja mi se zauvijek urezala u sjećanje je preturanje po torbama Romkinja od strane učiteljice kako bi se provjerilo je li olovka koja je nestale kod njih. Mogu reći da u mojoj zajednici prema onome što

sam čula, vlada negativan stav i nepovjerenje prema Romima. Neki zastupaju takav stav zbog negativnih iskustava, a drugi na temelju stereotipa imaju predrasude.

7. Zaključak

Nemogućnost usuglašavanja oko definicija kulture i multikulturalizma te različita viđenja ovih pojmova dovode do nastanka brojnih teorijskih pravaca u ovome području. Nažalost, oni još uvijek ne uspijevaju iznjedriti oblik multikulturalizma koji će zadovoljavati potrebe svih strana bez ugrožavanja temeljnih ljudskih prava.

Multikulturalizam kao tema zanima brojne teoretičare, a u radu su istaknuti Charles Taylor, Will Kymlicka te Bhikkhu Parikha. Taylor svoju verziju multikulturalizma temelji na politici razlika koja njeguje različitosti, omogućuje njihov opstanak te razvijanje. Prema njemu sve kulture su jednako vrijedne, a posebno istražuje pitanje identiteta. Kymlicka se zalaže za kolektivna prava koja neće kršiti osnovna individualna i ljudska prava. Njegova verzija multikulturalizma temelji se na ograničenju izbora pred kojim se nalaze pripadnici određenih kultura samim time što su rođeni u toj kulturi te on putem kolektivnih prava nastoji omogućiti slobodu izbora manjinama. Parekh naglašava važnost priznanja kulturnih razlika i borbe za manjinska prava, za njega multikulturalizam označava dijalog između kultura i prihvaćanje raznolikosti. Što se tiče prigovora multikulturalizmu, Brian Barry se kao zagovornik liberalne politike protivi multikulturalizmu te kritizira kolektivna prava, zalažući se za pojedinca i individualna prava. Kritizira Kymlickinu teoriju i naglašava kako pojedinac gotovo uvijek ima izbor i stoga ne zaslužuje posebna prava. Konzervativna pak kritika napominje kako je očuvanje jedinstva nužno kako bi očuvala društvena solidarnost te ističe doprinos zapadnih kultura kao neosporivo najvrjednijih.

Kada se predstavlja multikulturalizam i obrazovanje u SAD-u potrebno je istaknuti kritičare poput Churchilla i Green koji uglavnom upozoravaju na problem etnocentričnosti sadržaja, te naglašavaju kako je potrebna fundamentalna promjena u sustavu obrazovanja kako bi nestala etnocentrična dominacija. Esencijalisti s druge strane brane dominantnu poziciju Zapada i naglašavaju njegovu vrijednost, dok dekonstrukcionisti traže uvođenje dodatnog sadržaja koji obuhvaća različite neeuropske perspektive. Parekh se zalaže za kritičko promišljanje o kulturama, poštivanje drugih i raznolikosti, on tvrdi da je potrebno proširiti nastavne sadržaje i omogućiti

dijalog kulturama. U Hrvatskoj su prava nacionalnih manjina definirana Ustavom Republike Hrvatske i Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina.

U hrvatskom obrazovnom sustavu manjine imaju mogućnost održavanja nastave prema tri modela: prvi model uključuje izvođenje nastave u potpunosti na jeziku manjine, drugi model označava dvojezičnu nastavu i treći model nastave se izvodi na hrvatskome jeziku uz fakultativne sadržaje iz manjinske kulture.

Izazovi u definiranju kulture i multikulturalizma stvaraju raznolikost teorijskih pravaca, ali i poteškoća u pronalasku rješenja koje bi zadovoljilo različite potrebe bez ugrožavanja ljudskih prava. Vidjeli smo i kako se upućuju prigovori i kritike iz liberalnog i konzervativnog tabora. Zaključno, multikulturalizam u obrazovanju služi kao vitalni kamen temeljac za poticanje tolerantnih, uključivih i kozmopolitski orijentiranih društava. Slaveći raznolikost kultura, jezika i perspektiva, obrazovanje može postati most koji povezuje različite svjetove i omogućuje građanima da razumiju i cijene bogatstvo različitosti. Multikulturalno je obrazovanje strategija za izgradnju skladnih društava koja su otporna na predrasude i sukobe. Učeći o drugima, učimo o sebi i postavljamo temelje za budućnost u kojoj svi zajedno možemo rasti i napredovati. Stoga je imperativ kritički promišljati multikulturalizam u obrazovnom sustavu kako bi se stvorila bolja budućnost za generacije koje dolaze.

8. Literatura

Abbey, R. (2022). *Charles Taylor*. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Charles-Taylor>

asimilacija. (2023). *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4180>

Babić, D. (2006). *Brian Barry - Kultura i jednakost: Egalitarna kritika multikulturalizma*. *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 234-236. <https://hrcak.srce.hr/13222>

Barry, B. 2002. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Polity.

Bombay bar association. (2009). *Justice KT Desai Memorial lecture 2009: Lord Bhikhu Parekh - the constitution and challenges to India's unity*.

http://www.bombaybar.com/lectures/justice_kt_desai_memorial_lecture_2009_lord_bhikhu_parekh.php

Cakir, R. (2021). Liberal Multiculturalism and Human Rights Discourse: The Contribution of Will Kymlicka. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(102), 85-103. <https://doi.org/10.36484/liberal.892404>

Državni zavod za statistiku. (2022). Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021. Republika Hrvatska, <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>

Galić, B., Krajić, N., Lucić, D., Rašić, N. (2020). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije*. <https://ukljucivanje-roma.com/assets/other/Ukljucivanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20društvo-identitet,%20socijalna%20distanca%20i%20iskustvo%20diskriminacije.pdf>

Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Grgić, D. (2017). *Multikulturalno iskustvo studenata*. <https://repositorij.unizd.hr/islandora/object/unizd%3A1927/datastream/PDF/view>

Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija*. Zagreb: Golden marketing.

Hrvatić, N. (2004). *Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa. Migracijske i etničke teme*, 20 (4), 367-385. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/7060>

interkulturalizam. (2023). *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27631>

Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka, W. (2007). *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.

LaGravenese, R. (2007). *Freedom Writers*. Danny DeVito, Michael Shamberg i Stacey Sher.

Lucić, D., Marčetić, I., Vukić, J. (2020). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša*. <https://ukljucivanje-roma.com/assets/other/Ukljucivanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20društvo%20-%20prostorno%20uređenje,%20stanovanje%20i%20zaštita%20okoliša.pdf>

Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.

multiculturalism. (2023). *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>

Oxford Reference. (2023). *Transcultural*.
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803105323291>.

Parekh, B. (2006). *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory* (Second edition) Palgrave Macmillan.

Sablić, M. (2014). *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Stanford. (n.d.). *Say Their Names: Green Library Exhibit supporting the Black Lives Matter movement*. <https://exhibits.stanford.edu/saytheirnames/feature/rodney-king>

The British Academy. (2003). *Professor Lord Bhikhu Parekh FBA*.
<https://www.thebritishacademy.ac.uk/fellows/bhikhu-parekh-FBA/>

Taylor, C. 2001. *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*. Harvard University Press.

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2023a). *Kulturnu autonomiju održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture, te očuvanjem i zaštitom svojih kulturnih dobara i tradicije*. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
<https://pravamanjina.gov.hr/kulturnu-autonomiju-odravanjem-razvojem-i-iskazivanjem-vlastite-kulture-te-ocuvanjem-i-zastitom-svojih-kulturnih-dobara-i-tradicije/623>

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2023b). *Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe*. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
<https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/polozaj-i-prava-pripadnika-nacionalnih-manjina-u-republici-hrvatskoj/odgoj-i-obrazovanje-na-jeziku-i-pismu-kojim-se-sluze/621>

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2023c). *Položaj i prava pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. <https://pravamanjina.gov.hr/polozaj-i-prava-pripadnika-nacionalnih-manjina-u-republici-hrvatskoj/353>

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2023d). *Pravo pripadnika nacionalnih manjina na zastupljenost u predstavničkim i izvršnim tijelima na državnoj i lokalnoj razini, te u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima i tijelima uprave jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave*. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. <https://pravamanjina.gov.hr/pravo-pripadnika-nacionalnih-manjina-na-zastupljenost-u-predstavnickim-i-izvršnim-tijelima-na-drzavnoj-i-lokalnoj-razini-te-u-tijelima-drzavne-uprave-pravosudnim-tijelima-i-tijelima-uprave-jedinica-lokalne-i-podrucne-regionalne-samouprave/628>

Wallenfeldt, J. (2023, June 2). *Los Angeles Riots of 1992*. *Encyclopedia Britannica*.

Will Kymlicka. (2022). *Will Kymlicka*. <https://www.willkymlicka.ca/biography>

Will Kymlicka. (2023). *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=69446>.

Zakon.hr. (2010). Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>

Summary

The aim of this paper is to analyse the issue of multiculturalism as a strategy for local, national and supranational coping with cultural diversity, which is growing nowadays under the influence of migration, globalization and post-colonialism, among other things. The paper presents definitions of culture and multiculturalism and important theorists of multiculturalism, such as Charles Taylor, Will Kymlicka and Bhikkhu Parikh. The most common criticisms of multiculturalism are presented and critically considered, especially the liberal and conservative criticism of multiculturalism from the perspective of Barry and Novak. After that, the paper explores the connection between multiculturalism and education in the United States of America (USA) and Croatia with an emphasis on teaching models for minority cultures. Finally, for illustration, an analysis of examples of incidents in Los Angeles and the film *Freedom Writers* is provided, and the situation of Roma national minorities in Croatia and their treatment in the community and the educational system is considered. Despite numerous proponents and critics, multiculturalism remains a controversial topic. Challenges in defining culture and multiculturalism create a diversity of theoretical rights, but also difficulties in finding solutions that would meet different needs without jeopardizing human rights. The paper emphasizes the importance of the need to face controversial aspects in order to solve the problems of minorities, instead of ignoring them.

Key words: culture, multiculturalism, ethnic minorities, education